

ЕКОНОМІЧНА СПІВПРАЦЯ УКРАЇНИ І США: ІТ-СЕКТОР

Проаналізовано динаміку і структуру економічних відносин України і США у галузі індустрії програмного забезпечення. Зазначено, що в період світової економічно-фінансової кризи і післякризовий період (2009-2011 роки) відбулося подвоєння обсягів експорту української програмної продукції до США. Підкреслено важливість ІТ-сектора як можливої рушійної сили економічного зростання України і необхідність створення пільгового режиму оподаткування для вітчизняних софтверних компаній з метою підтримання їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: Україна, Сполучені Штати Америки, світова економічна криза 2008–2009 років, послуги, програмне забезпечення, високотехнологічна продукція, експорт, аутсорсинг, пільги.

Проанализирована динамика и структура экономических отношений Украины и США в области индустрии программного обеспечения. Указано, что в период мирового экономическо-финансового кризиса и послекризисный период (2009–2011 годы) произошло удвоение объемов экспорта украинской программной продукции в США. Подчеркнута важность ИТ-сектора как возможной движущей силы экономического роста Украины, а также необходимость создания льготного режима налогообложения для отечественных софтверных компаний с целью поддержания их конкурентоспособности.

Ключевые слова: Украина, США, мировой экономический кризис 2008–2009 годов, услуги, программное обеспечение, високотехнологичная продукция, экспорт, аутсорсинг, льготы.

The dynamics and structure of economic relations between Ukraine and the United States in the software sector is analyzed. It is noted that during the global economic and financial crisis and after the crisis period (2009-2011) the volume of Ukrainian exports of software products to the U.S. has been doubled. The importance of the IT sector as a possible driving force for economic growth in Ukraine and the need for preferential tax treatment for domestic software companies in order to support their competitiveness is emphasized.

Keywords: Ukraine, USA, the world economic crisis of 2008-2009, services, software, high-tech products, export, outsourcing, privileges.

Постановка проблеми. Після успішного 2008 року внаслідок спалаху глобальної фінансово-економічної кризи в українсько-американських економічних відносинах спостерігався процес скорочення обсягів торгівлі товарами, а також обсягів інвестицій і офіційної технічної допомоги США Україні. Проте, всупереч кризовим явищам, в 2009–2011 роках відбулося подвоєння обсягів експорту програмної продукції України, 70% якої спрямовано на американський ринок.

Аналіз останніх публікацій. У вітчизняній літературі тематика економічних відносин між Україною і США розглядалися, зокрема, в публікаціях О. Білоруса, І. Бураковського, А. Гальчинського, Д. Лук'яненка, В. Онищенко, А. Філіпенка, В. Шевчука [1–8]. У [9–11] розкрито проблематику українсько-американських економічних відносин упродовж 1992–2011 років, однак тема розвитку ринку інформаційних технологій (ІТ) у Сполучених Штатах і Україні, а також двосторонньої співпраці в галузі ІТ ще потребує свого дослідження.

Мета статті – розгляд проблематики розвитку індустрії програмного забезпечення (ПЗ) в Україні і США, а також аналіз динаміки експорту послуг і програмної продукції з України до Сполучених Штатів Америки протягом останнього десятиріччя.

Виклад основного матеріалу. Хартія «Україна-США про стратегічне партнерство» від 19 грудня 2008 року проголосила Сполучені Штати Америки і Україну, відповідно, першу і п'ятдесят третю економіку світу, стратегічними партнерами [12].

Однак протягом наступних трьох років (2009–2011 рр.) в економічних відносинах двох країн не спостерігалось прогресу:

- обсяги технічної допомоги США Україні в 2011 році було зменшено до 60 млн. дол.,
- загальні обсяги прямих інвестицій зі США станом на 01.01.2012 року скоротилися на третину (на 428 млн. дол.),
- обсяги українського експорту товарів у 2011 році становили на 880 млн. дол. менше, ніж у 2008 році (табл.1).

Товарний експорт України до США залишається сировинним – у ньому переважають поставки металопродукції (48,6% обсягу експорту товарів у 2011 році) і мінеральної сировини (38,9%).

Україна поступається США чи не за всіма порівняльними показниками, окрім індикатора «якість викладання математики і природничих наук», що вселяє оптимізм щодо перспектив поліпшення двосторонньої співпраці і структури українського експорту до США [9, 10]. Передусім, це стосується сфери послуг – інформаційних технологій і, зокрема, галузі індустрії ПЗ.

Сфера послуг України. За 2001–2011 роки обсяги експорту та імпорту послуг України зросли, відповідно, в 3,9 рази і 5,4 рази (табл.2).

Таблиця 1. Україна: експорт товарів до США (2005–2011 рр.), млн. дол.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Комп'ютерна і електронна промисловість	4	5	11	7	5	10	8
Машинобудування	31	113	105	83	36	59	104
Мінеральна сировина і руди	383	441	251	575	145	439	568
Металургія	578	962	731	1532	123	500	709
Агрохарчова продукція	19	21	21	32	29	18	18
Інше	84	97	100	111	157	52	52
РАЗОМ	1 098	1 640	1 220	2 340	495	1 078	1 460

Джерело: Міністерство торгівлі США.

Таблиця 2. Україна: експорт-імпорт послуг (2001–2011 рр.), млн. дол.

	Експорт	Імпорт	Сальдо
2001	3545	1148	2396
2002	4055	1192	2864
2003	4248	1388	2860
2004	5308	2008	3300
2005	6135	2911	3224
2006	7506	3812	3693
2007	8989	4878	4111
2008	11741	6468	5273
2009	9521	5169	4352
2010	11759	5448	6312
2011	13792	6235	7557

Джерело: Державна служба статистики України.

У торгівлі послугами України зі Сполученими Штатами Америки, навпаки, можна відзначити випереджальне зростання обсягів експорту (табл. 3).

Таблиця 3. Україна: експорт-імпорт послуг зі США (2001–2011 рр.), млн. дол.

	Експорт	Імпорт	Сальдо
2001	124,1	278,4	-154,3
2002	134,1	210,0	-75,9
2003	178,9	253,8	-74,9
2004	242,8	202,9	39,9
2005	281,4	312,7	-31,3
2006	316,1	277,1	39,0
2007	437,9	430,8	7,1
2008	551,4	419,5	131,9
2009	441,5	302,3	139,1
2010	596,9	379,4	217,5
2011	721,0	387,7	333,3

Джерело: Державна служба статистики України.

Так, за 2001-2011 роки обсяги експорту послуг до США зросли в 5,8 рази, що значно вище рівня збільшення обсягів імпорту послуг зі США (в 1,4 рази). Уже з 2006 року спостерігається додатне сальдо експорту-імпорту в торгівлі послугами зі США, що значною мірою пояснюється збільшенням експорту комп'ютерних послуг з України.

Упродовж зазначеного періоду питома вага експорту послуг до США неухильно зростала з 3,5% у 2001 році до 5,2% у 2011 році, тоді як частка імпорту послуг зі США скоротилась з 24,2% у 2001 році до 6,2% у 2011 році (рис. 1).

Зменшення питомої ваги США в загальному обсязі імпорту послуг можна пояснити розширенням операцій з іншими країнами світу, а також інтенсифікацією обсягів співпраці з дочірніми європейськими філіями американських компаній.

Щодо зовнішньої торгівлі України комп'ютерними послугами загалом, то її обсяги зростали значно вищими темпами: обсяги експорту комп'ютерних послуг зросли в 70 разів, а імпорту таких послуг – в 14 разів (табл. 4).

Уже в 2007 році обсяги експортно-імпортних операцій комп'ютерними послугами було майже збалансовано, а упродовж наступних чотирьох років обсяги експорту комп'ютерних послуг стабільно перевищували обсяги імпорту комп'ютерних послуг.

Відзначимо значне зростання питомої ваги експорту комп'ютерних послуг у загальному обсягові експорту послуг з 0,2% у 2001 році до 3,9% у 2011 році, тоді як зростання показника питомої ваги імпорту комп'ютерних послуг відбувалося повільніше, хоча й зазнавало коливань (табл. 5).

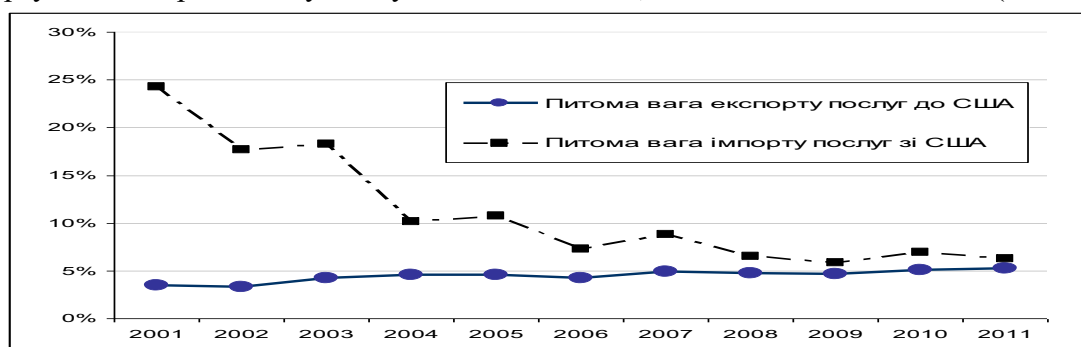

Рис. 1. Україна: частка експорту-імпорту послуг зі США у загальному обсязі торгівлі послугами (2001–2011 рр.)

Джерело: Державна служба статистики України.

Таблиця 4. Україна: експорт-імпорт комп'ютерних послуг (2001–2011 рр.), млн. дол.

Рік	Експорт	Імпорт	Сальдо
2001	7,6	17,3	-10
2002	10,4	15,9	-6
2003	12,2	33,1	-21
2004	21,1	74,7	-54
2005	34,5	126	-92
2006	86,8	251,3	-165
2007	155,1	156,1	-1
2008	270,4	237,1	33
2009	277,9	156,5	121
2010	358,1	179,5	179
2011	532,3	242,4	290

Джерело: Державна служба статистики України.

Таблиця 5. Україна: частка комп'ютерних послуг у загальному обсязі послуг (2001–2011 рр.), %.

Рік	Експорт	Імпорт
2001	0,2	1,5
2002	0,3	1,3
2003	0,3	2,4
2004	0,4	3,7
2005	0,6	4,3
2006	1,2	6,6
2007	1,7	3,2
2008	2,3	3,7
2009	2,9	3,0
2010	3,0	3,3
2011	3,9	3,9

Джерело: Державна служба статистики України.

Отже, комп'ютерні послуги як продукція ІТ-ринку (навіть у тому обсязі, який фіксується Держстатом) стають дедалі вагомим чинником розвитку економіки України і, відповідно, українсько-американського економічного співробітництва.

ІТ-ринок України. Першим, але яскравим прикладом українсько-американської співпраці в галузі інформаційних технологій є використання ідей українського академіка Михайла Кравчука американським науковцем Джоном В.Атанасовим у процесі розробки першого комп'ютера в світі. До інших здобутків і важливих подій в галузі ІТ в Україні належать: створення третього в світі (після США і Великої Британії) комп'ютера (1951 р.), заснування Інституту кібернетики (1957 р.), відкриття факультету кібернетики в Київському університеті (1969 р.), підготовка і перша в світі публікація «Енциклопедії кібернетики» українською і англійською мовами (1972 р.). Серед недавніх успіхів слід відзначити перемогу українських студентів в липні 2012 року в номінації «Команда розробки програмного забезпечення» (Software Design Team) на найбільшому в світі технологічному змаганні Microsoft Imagine Cup, в якому взяли участь представники 72 країн світу [13].

На тлі зростання вартості енергетичного імпорту і збільшення рівня загрози довкіллю продукція ІТ-галузі має доволі конкурентні переваги, адже:

- є високорентабельною;
- не потребує великих обсягів капіталовкладень та імпорту енергоносіїв;
- є екологічно чистою;
- є інструментом створення доданої вартості;
- є добре інтегрованою до світового науково-індустріального простору.

Крім того, в умовах несприятливого ділового клімату ІТ-компанії мають певну перевагу мінімізації контактів з державними чиновниками служб, які підприємці вважають основними перешкодами для ведення підприємницької діяльності (митна служба, пожежна інспекція, санітарно-епідеміологічна служба тощо). Крім того, невеликим і середнім ІТ-компаніям не потрібно контактувати з місцевою владою за виділення земельних ділянок, непокоїтися за транспортування продукції, яку немає необхідності страхувати.

За даними [14], за чисельністю зайнятих осіб в ІТ-галузі Україна посідає 11 місце в світі, а за обсягами продажів ІТ-продукції (15 млрд. грн. у 2011 році) – 15 місце в світі. Згідно з даними Державної служби статистики в Україні галузь ІТ представлена 3200 компаніями, персонал яких нараховує 215 тисяч працівників. За іншими даними [15], розробленням ПЗ займаються майже 2 тисячі компаній, в яких налічується 150 тисяч чоловік.

За інформацією [16], в Україні 200 тисяч програмістів, але тільки чверть з них (50 тисяч) працює легально. Держстат називає цифру в 40 тисяч програмістів, а Асоціація українських ІТ аутсорсингових компаній нараховує 25 тисяч, які працюють на експорт ПЗ [14]. Західні джерела вважають, що за чисельністю сертифікованих фахівців в галузі інформаційних технологій Україна посідає четверте місце в світі. Зі стін українських вищих навчальних закладів щороку виходить близько 16 тисяч таких спеціалістів, крім того, додатковий резерв становлять ще приблизно 14 тисяч фахівців у галузі природничих наук (фізики, радіофізики, інженери тощо). Однак, до 2009 року зазвичай лише 5–6% від їх загальної кількості поповнювало софтверні компанії. Серед причин називають відсутність належного фінансування вищих освітніх закладів, застарілі навчальні програми, слабкий зв'язок між університетами і ІТ-компаніями тощо.

Найкращі фахівці в сфері ІТ-технологій зазвичай обирають як місце праці аутсорсингові компанії, тобто компанії, які займаються розробленням і експортом програмної продукції. У 2011 році обсяги світового ринку аутсорсингу ПЗ оцінювалися в 90 млрд. дол., тобто, третина програмної продукції в світі розроблялась на замовлення для іноземних клієнтів.

Протягом трьох останніх років (2009–2011 рр.) Україна стала одним з найпривабливішим ринків для аутсорсингу в Центральній і Східній Європі, а чисельність «аутсорсингових» програмістів на ринку праці України збільшилась з 14 400 до 25 000 чоловік, або на 73% (рис. 2).

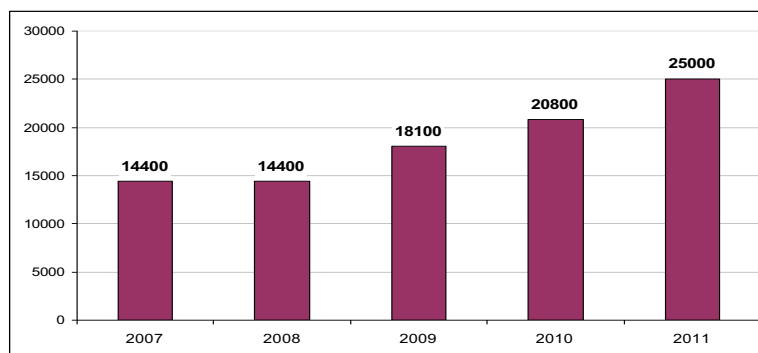

Рис. 2. Україна: чисельність фахівців ІТ аутсорсингових компаній (2007–2011 рр.)

Джерело: www.hi-tech.org.ua.

На збільшення корпусу програмістів в Україні, безумовно, великий вплив мали заходи щодо обмеження імміграції в країнах ЄС в умовах фінансово-економічної кризи. Крім того, на зростання привабливості професії програміста вплинув активніший пошук українських ІТ-фахівців вітчизняними компаніями, які зуміли здобути належну репутацію в роботі з іноземними (передусім американськими) замовниками.

Починаючи з 2000 року, американський ринок є найбільшим споживачем програмної продукції з України. Сьогодні у грошовому вимірі на ринок США припадає більш як дві третини обсягів поставок українського програмного забезпечення за кордон.

Тривалий досвід співпраці українських і американських ІТ-компаній, а також необхідність розширення замовлень у країнах з нижчою вартістю робочої сили (частково зумовлена стабілізацією обсягів ІТ-видатків федерального бюджету США на рівні 75–79 млрд. дол.), сприяли інтенсифікації партнерських контактів софтверних компаній України і США. До порівняльних переваг українських ІТ-компаній належать:

- неординарність мислення програмістів і, відповідно, пропонуваніх рішень;

- висока якість програмного забезпечення;
- розвинута логістика;
- близькість культур і ділового етикету;
- зростаючий рівень володіння англійською.

Зазначимо, що, за даними Держстату, в 2011 році Україна надала комп'ютерних послуг на 532,3 млн. дол., що становить 48,4% від обсягів, які зафіксовано Асоціацією українських ІТ аутсорсингових компаній [14]. Згідно з [14] у 2009–2011 роках обсяги поставок української програмної продукції за кордон зросли більш як удвічі – з 530 млн. дол. до 1100 млн. дол., що вивело Україну на п'яте місце в світі за експортом програмного забезпечення (рис. 3).

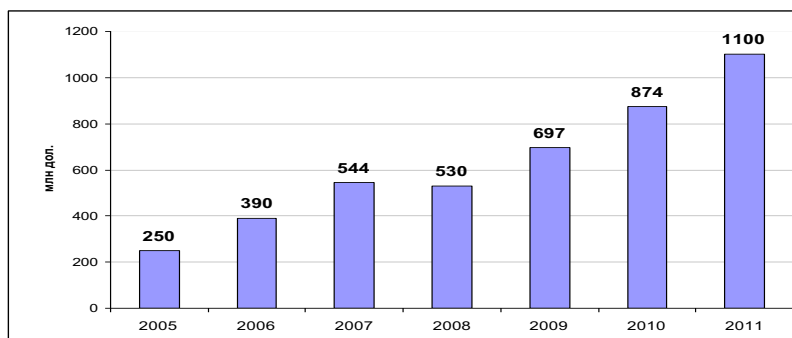

Рис. 3. Україна: експорт програмної продукції (2005–2011 рр.)

Джерело: www.hi-tech.org.ua.

Можна констатувати, що в 2009–2011 роках обсяги поставок програмної продукції на ринок США (66% від загальних даних [14]) перевищували обсяги поставок металургійної продукції (табл. 6).

Таблиця 6. Україна: експорт металургійної і програмної продукції (2005–2011 рр.), млн. дол.

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Металургія	578	962	731	1532	123	500	709
Програмне забезпечення	167	260	363	353	465	583	733

Джерело: Міністерство торгівлі США, www.hi-tech.org.ua, власні розрахунки.

Дана динаміка дала підстави віце-прем'єру С. Тигипкові заявити, що в недалекому майбутньому загальні обсяги вітчизняного експорту ПЗ можуть сягнути 5–10 млрд. дол., а в структурі експорту товарів і послуг значення питомої ваги ІТ-індустрії перевищить показник частки металургії [17].

Схоже, що служба віце-прем'єра підготувала таку пропорцію:

25 000 ІТ-фахівців = 1,1 млрд. дол. експортного ПЗ;

250 000 ІТ-фахівців = 11 млрд. дол. експортного ПЗ.

Оскільки вартість інтелектуальної праці вітчизняних програмістів сьогодні (1300 дол. на місяць) принаймні вдвічі нижче середньосвітової, то з часом очікується щонайменше подвоєння вартості українського ПЗ. У такому разі вартість обсягів українського експорту програмної продукції сягне 22 млрд. дол., тобто дорівнюватиме вартості обсягів металопродукції, експортованої з України в інші країни світу в 2011 році.

З іншого боку, за обсягами експорту програмної продукції Україна відчутно відстає від Індії (34 млрд. дол. у 2010 році), КНР (28 млрд. дол. у 2010 році) і РФ (3,1 млрд. дол. у 2011 році). Зокрема, за оцінками [18], в 2011–2012 роках тільки провідні банки США здійнять замовлення на виконання робіт в галузі інформаційних технологій в Індії на суму в 5 млрд. дол. Проте на тлі основних макроекономічних показників України дані про зростання обсягів продукції індустрії ПЗ є доволі оптимістичними (табл. 7).

Таблиця 7. Україна: зміна ВВП і обсягів індустрії і програмної продукції (2009–2012 рр.)

	2009	2010	2011	2012 I половина	2013-2015 Прогноз
ВВП	-14,8%	+4,2%	+5,1%	+1,5%	+3-4%
Інформаційні технології	32%	40%	40%	42%	10-20%

Джерело: Державна служба статистики України [15].

Зазначимо, що за темпами зростання український ІТ-ринок випереджає навіть китайський, який зростає в середньому на 30% щорічно. Експерти прогнозують, що за умов державного сприяння зростання обсягів ринку програмної продукції у 2013–2015 роках становитиме 10–20% й товарообіг ринку сягне 7 млрд. дол. порівняно з 2 млрд. дол. у 2011 році [19].

Однак, на шляху розвитку ІТ-індустрії в Україні є чимало перешкод, зокрема:

- неналежний рівень захисту авторських прав розробників ПЗ;
- велика питома вага неліцензійної програмної продукції;

- високий рівень податкового тиску на легально зареєстровані ІТ-компанії;
- відсутність освітньо-кваліфікаційного напрямку навчання «програмна інженерія».

В 2007–2011 рр. в Україні зареєстровано тільки 4,5 тис. комп'ютерних програм і 235 баз даних, хоча їх створено на кілька порядків більше. Українські ІТ-компанії ще не вийшли на рівень світових брендів [15].

Водночас, країни-конкуренти (Індія, Китай, Бразилія, РФ, Румунія) запровадили пільгове оподаткування для виробників ПЗ. У сусідній Білорусі розвиток ІТ-бізнесу відбувається за допомогою стимулів, які не мають аналогів в Європі.

Отже, українська ІТ-галузь конче потребує пильнішої державної уваги підтримки. Так, 14 грудня 2011 року відбулися парламентські слухання на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення». Із 03 серпня 2012 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції» №5091-VI від 05 липня 2012 року, спрямований на підтримку та розвиток вітчизняної ІТ-індустрії [20]. Очікує повторного розгляду Закон №8267 «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції» [21]. Упровадження положень цих законів повинно сприяти створенню нових робочих місць в індустрії ПЗ, і, відповідно, збільшенню виготовлення і експорту програмної продукції України.

Висновки. Протягом 2009–2011 років в експорті України до США обсяги програмної продукції перевищували обсяги металопродукції, що є доволі оптимістичною тенденцією. В умовах жорсткої конкурентної боротьби галузь інформаційних технологій України потребує уваги з боку держави, а саме – запровадження пільгового режиму оподаткування принаймні на рівні, аналогічному в сусідніх країнах (Білорусь, Росія, Румунія).

За умов створення відповідної системи податкових стимулів ІТ-індустрія України може вийти на позиції однієї з провідних рушійних сил економічного зростання, а український експорт набуватиме більше високотехнологічних рис.

Література

1. Глобальні трансформації торгівлі: монографія / О.Г. Білорус, В.І. Власов; Ін-т світ. економіки і міжнар. відносин НАНУ, ННЦ Ін-т аграр. економіки. – К., 2008. – 226 с.
2. Криза і цикли світового розвитку / А.С. Гальчинський. – К., 2009. – 391 с.
3. Конфігурація геополітичної карти світу та її проблемність / В. Гець // Економіка України. – 2011. – № 1. – С. 4–15.
4. Україна у вимірі економіки знань / В.М. Гець, В.П. Александрова, Ю.М. Бажал, Д.П. Богиня, А.М. Гуржій; Ін-т економіки та прогнозування НАН України. – К.: Основа, 2006. – 588 с.
5. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук; МОНМС України, ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – К, 2010. – 334 с.
6. Ракетно-космічний комплекс України на світовому ринку / В. Онищенко, С. Герасимчук // Економіка України. – 2008. – № 2. – С. 62–71.
7. Міжнародна економіка: теорія і практика: підручник / В.О. Шевчук. – 2-ге вид., переробл. і доповн. – К.: Знання, 2008. – 663 с.
8. Україна-США: економічна співпраця: монографія / О.С. Бабанін. – Львів: Укр. академія друкарства, 2011. – 336 с.
9. Високотехнологічна продукція у зовнішній торгівлі США: перспективи України / О.С.Бабанін // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2010. – №6. – С. 25–30.
10. Українсько-американські економічні відносини в 2009-2011 роках України / О.С.Бабанін // Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. – 2012. – №4.
11. Хартія Україна-США про стратегічне партнерство. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/840140>.
12. Україна вперше перемогла у міжнародному конкурсі Imagine Cup – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.microsoft.com/ukraine/education/ImagineCup/default.mspx.
13. Exploring Ukraine. IT Outsourcing Industry 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hi-tech.org.ua/wp-content/uploads/2012/08/Exploring-Ukraine-IT-Outsourcing-Industry-20121.pdf>.
14. У Верховній Раді України відбулися парламентські слухання на тему «Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/public/article/news_left?art_id=293886&cat_id=46666.
15. Інтелектуальний агент /Н.Гончарук // Контракти. – 2011. – № 9. – С.18–19.
16. У Кабміні вважають реальним збільшення експорту програмного забезпечення до \$ 5-10 млрд. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://novynar.com.ua/business/134274>.
17. Mergent, North America: Banking Sectors. – April 2011. – p. 13.
18. Удержатъ успех //ТОП-100. Рейтинг лучших компаний Украины. – 2012. – №2. – С. 90–94.
19. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про внесення змін до розділу ХХ «Перехідні положення» Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування суб'єктів індустрії програмної продукції» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=309438&cat_id=37486.
20. Верховна Рада України ухвалила Закон «Про державну підтримку розвитку індустрії програмної продукції». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://portal.rada.gov.ua/rada/control/uk/publish/article/news_left?art_id=309436&cat_id=37486.